

В. І. Красковський

ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ДОЛИНИ РІЧКИ БАРАБОЙ

Планомірна археологічна розвідка долини річки Барабой (Одеська обл.) розпочалася автором цієї статті у 1957 р. і з перервами продовжувалася протягом 1958—59 рр.

Обслідувані середня та нижня частини висохлої річки Барабой в межах від села Мар'янівка (Овідіопольського р-ну) до гирла включно, де розташований Санжійський кар'єр (берег Чорного моря, того ж р-ну), що складає довжину 25 км.

Долина річки Барабой цілком відокремлена від моря, ширина її (на дослідженій частині) змінюється в межах від 50 до 1000 м. Дуже пологі схили долини оточені делювіальними шлейфами лесових суглинків.

Необхідно зауважити, що в формуванні геоморфологічних елементів цієї ділянки велике значення мали епейрогенічні рухи, переважно процеси опускання всього району Причорноморської понтичної берегової низини¹.

Будову корінних бортів долини можна простежити в природних виявленнях: місцях розмиву берега або урвищах ярів, що прорізають схили.

Шар понтичного вапняку, піднятий на височину 3,5 м над заплавою в с. Мар'янівка, спадає до рівня заплави в с. Дальник, а далі, на відстані 6 км від моря зникає з поверхні. Він лежить в основі червоно-бурих (село Добро-Олександрівка) або зеленувато-сірих (с. Дальник) глин, які в свою чергу підстилають галечники та піски (с. Дальник), а потім все це прикрито плащем лесу або лесових суглинків та ґрунту.

Сліди перебування пізньопалеолітичних мешканців долини р. Барабой можна простежити протягом всієї обслідуваної частини її у вигляді підйомного матеріалу — патинізованих розколених кременів, поміж них багато які мають повторну обробку або сліди праці. Залягає матеріал на денній поверхні схилів та осипу окремими знахідками, а в трьох випадках скупченнями.

Ми маємо підставу виділити ці скупчення матеріалу, визначивши їх як місцезнаходження, тимчасові стоянки.

Перше місцезнаходження Барабой I було виявлено у 1957 р., а Барабой II та Барабой III у 1958 р.

Барабой I. На лівому березі долини р. Барабой, на місці, що утворився на місці впадіння балки-притоки, у 1500 м на південь від с. Добро-Олександрівка (Овідіопольського р-ну) розташоване місцезнаходження Барабой I.

¹ П. К. Заморій, Епейрогенічні рухи земної кори за четвертинного періоду на території Молдавської РСР та Ізмаїльської області УРСР, «Геологічний журнал», т. IX, в. 1-2, 1948, ст. 244.

Русло річки, вигинаючись, наближається до мису, а заплава, починаючи від місця впадіння балки-притоки і далі вниз по долині, значно розширюється.

На відміну від правого б'єрега, мис складено з лесового суглинку без виходів корінних порід.

За винятком 3-х кременів, добутих з шурфу, весь останній матеріал— підйомний, має епіпалеолітичний вигляд, розсіяний на площі 100×75 м поверхні мису, причому більша частина його виявлена на західному схилі

(з боку русла), який був змитий атмосферними опадами.

Шурфовка [шурф 1,0 × 0,5 м; стратиграфія стінки шурфа: гумус 0—0,23, перехідний горизонт 0,23—0,46 та лесовий суглинок 0,46—(0,57)] стверджує залягання кременів в перехідних шарах на глибині 0,28—0,39 м, що виключає належність до решток значно пізніших культур — фрагментів ліпної та кружальної кераміки, які розсіяні на поверхні обслідуваної ділянки та на могилі, що тут підвищується (Д-50 м, +5,5 м).

Всього на місцезнаходженні здобуто 106 кременів. Сировиною для їх виготовлення була кременева галька, темно- та світло-сірого кольору, що підтверджується рештками окатаної корки (20 випадків); 7 екземплярів суцільно патинізовані (молочного кольору), рештки мають початкову та середню ступінь патинізації (блакитного кольору).

Маловиразний кремінний інвентар, поданий, головним чином, відщепами та пластинами, невеликих розмірів, а також відходами виробництва.

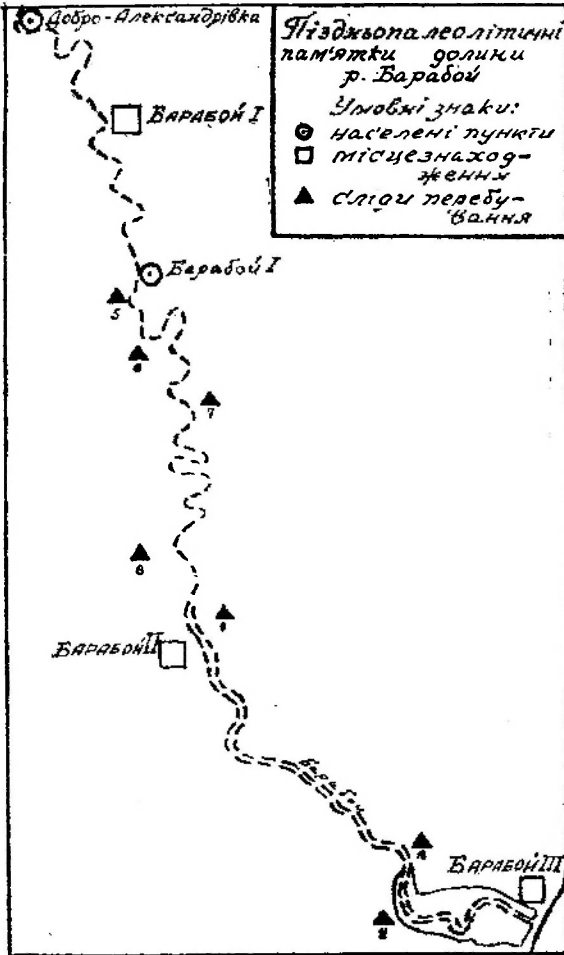
Пізньюпалеолітичні пам'ятки долини р. Барабой.

Нечисленні відщепи, різні за формою та розміром, частково використовувалися, як т. з. випадкові знаряддя. В колекції 26 пластинок цілих та у вигляді фрагментів, тільки 4 з них мають порівняно вірний обрис.

Спинки пластинок зберігають 2—3 грані, відбійна площина (за винятком одного випадку) — невелика.

Три фрагменти, мабуть, уламки знарядь, мають край, підправлений плоскою ретушшю, а чотири екземпляри, дві пластинки та два фрагменти мають сліди праці.

Нуклеуси не знайдені, але овальний скол, який утворився в результаті відживлення відбійної площини нуклеуса, та сколи, у яких спинка ціл-

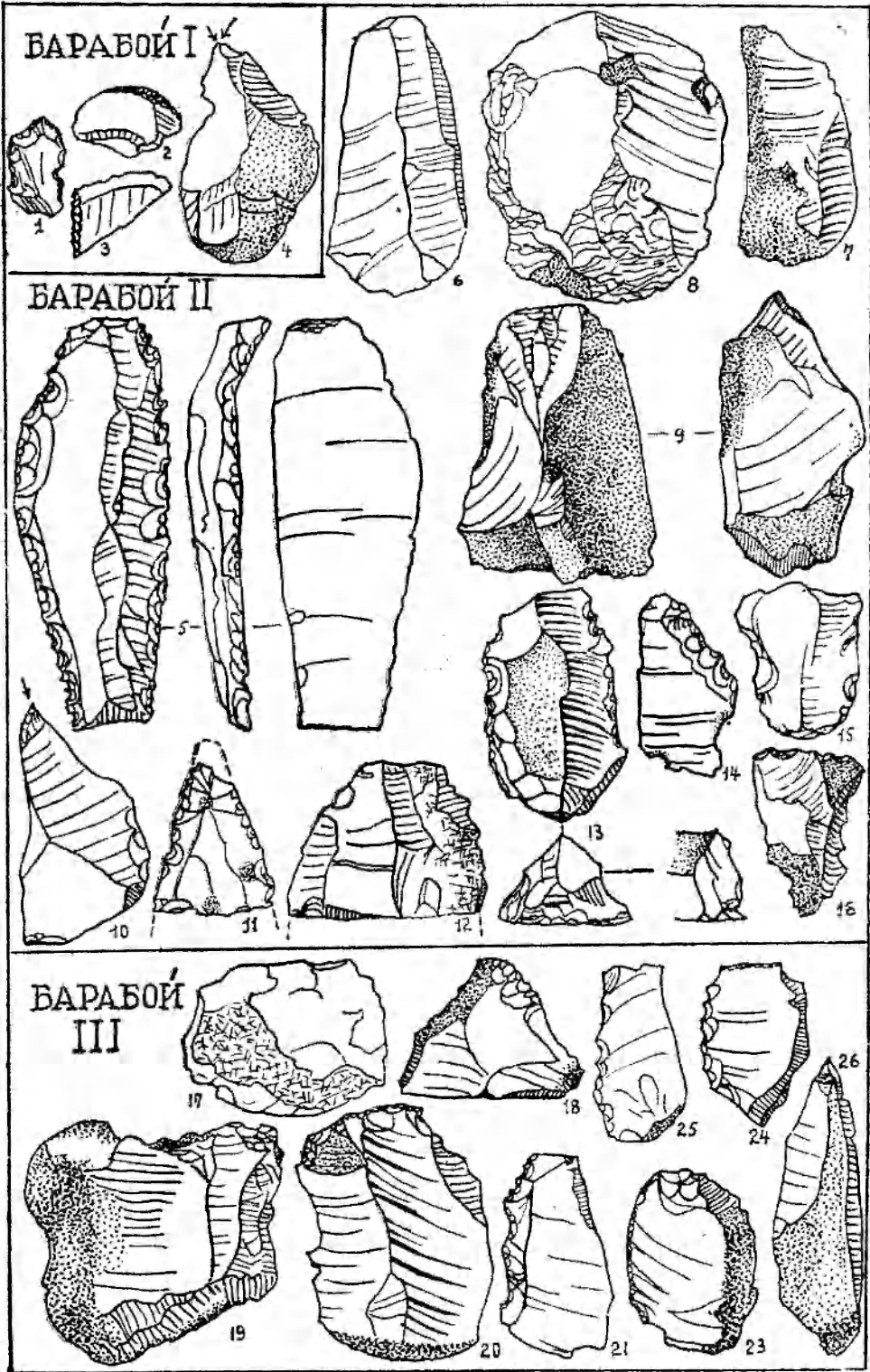

Табл. I.

ком вкрита коркою, дають можливість припустити, що первинне розщеплення кременю провадилося тут.

До знарядь можливо віднести:

1. Маленьку ножовидну пластинку 16×9 см, ретушовану по периметру;
2. Овальний скребок, на невеликому відщепі, 18×11 мм, оброблений дрібною плоскою ретушю;
3. Серединний різець, виготовлений на відщепі (довжиною 38 мм), який використовувався також як скрепкоподібне знаряддя, про що свідчить ретуш та сліди праці на ньому;
4. Зламану трапецію.

Цілком зрозуміло, що приведених даних не вистачає, щоб визначити та датувати це місцезнаходження, однак присутність в знахідках трапеції та дрібного овалного скребка дозволяє орієнтовно віднести його до пізнього епіпалеоліту.

Надалі можливо і необхідно провести досліджування цієї пам'ятки.

Барабой II. На південь від станції Барабой, на ділянці знака 40—41 кілометр залізниці Одеса—Овідіополь, був знятий шар ґрунту та частково лесовий суглинок, що його підстилає, на правому березі річки Барабой, завдяки чому виявився кремінний матеріал, що там залягає.

Наступною розвідкою було встановлено, що залізничний насип проходить через територію місцезнаходження Барабой II, чим поділив його на дві частини — східну та західну, поховавши при цьому під собою і в собі частку берега та матеріалу.

Пологий берег місцезнаходження в широтному напрямі перетинає улоговина, по якій атмосферні води з вододілу стікають в долину. Долина поширюється в цьому місці до 500 м. Русло річки віддаляється від берега на 310 м. В меридіанному напрямі рельєф берега, де розташоване місцезнаходження, змінюється. Горизонтальний рельєф піднесений на 1 м над заплавою на північ від улоговини, поступово підвищується до 7 м над заплавою на південь від улоговини.

Будову борту долини гарно спостерігати в штучному розрізі, розташованому на 0,5 км нижче по долині, в селі Дальник.

Тут під ґрунтовим прикриттям та лесовим суглинком спостерігаються:

1. Шар супіску, потужністю 1,0—1,2 м;
2. Шар світло-жовтого піску, насиченого галькою, кремінним жовном та уламками кісток (дуже рідко) 0,15 м;
3. Шар сірого щільного мергелю, потужністю 0,05—0,15 м;
4. Шар зеленувато-сірої глини, потужністю 1,0—1,5 м;
5. Пласт пухкого понтичного вапняку, покрівля якого знаходиться на рівні заплави.

Галечник, аналогічний шару № 2 з приведеного вище опису розрізу, оголився при вийманні ґрунту й на західній частині місцезнаходження, безпосередньо під лесовидним суглинком, протягом 30 м вздовж насипу.

Площа розповсюдження підйомного матеріалу 800×35 м на західній частині та 320×170 м на східній. Усі 82 кременя знайдені у ґрунті, який переміщено будівельними роботами, та на ріллі. Знахідки уявляють собою розколені патинізовані кремені, частина яких має повторну обробку або сліди праці. Колір патини білий або сіро-блакитний, ступінь патинізованості різна. Кремінні жовна (їх в колекції три) та кремінна галька² були сировиною для виготовлення знарядь праці. Не виключена можливість здобутку її у вищезгаданому місцевому галечникові.

² Рештки жовневої корки та окатаної галечникової поверхні спостерігаються в 37 випадках.

Нуклеуси місцезнаходження Барабой II гарні середнього розміру пластини, одержати які було можливо при наявності необхідного ядрища відповідного розміру і якості.

Знайдено два екземпляри нуклевидних шматків кременю — більший $45 \times 35 \times 20$ мм, наближався за формою до площувато-призматичної, повторно використаний як нуклевидне знаряддя з функціями скребка, а менший $25 \times 20 \times 20$ мм взагалі не характерний для цього комплексу. Більш виразним є відщеп від нуклеусу, на якому збереглася частина відбійної площини та негативи сколів.

22 отщепи, що знайдені на місцезнаходженні, не мають вірності у формі та сталості щодо розмірів; 9 з них мають повторну обробку або сліди праці.

До серії з 9 пластинок та їх фрагментів включені гарні зразки: пластинка-ніж вірного обрису, дві заготовки (48×22 і 40×19 мм), фрагмент нижньої частини великої пластини (завширшки 32 мм), уламок наконечника на пластині, скребок на пластині та три дрібних пластини, що мають сліди спрацьованості.

Знаряддя Барабой II репрезентовані:

1. Відбійником ($49 \times 35 \times 38$ мм) на нуклевидному кремені, у якого бічні широкі грані мають сліди спрацьованості — осередки зіркуватої поверхні. Знаряддя було у вогні.

2. Пластинкою-ножем (69×25 мм), яка звертає на себе увагу вірністю обрисів та старанністю оброблення. Листовидної форми пластинка зігнута, асиметрична, звужена в основі та у верхній частині, розширена посередині, підправлена вздовж двох країв притупляючою ретушшю³;

3. Уламком (26×19 мм) наконечника на пластинці з ретельною ретушшю країв, що далеко заходить на спинку;

4. Скребком (38×22 мм) на пластині з двосхилою високою спинкою, робочий кінець якого зроблений, як визначає П. П. Єфіменко, з функціями «скорее строгающими, чем скоблящими»⁴.

5. Кінцевим скребком на отщепі (28×18 мм), що має трохи овальний робочий кінець, зроблений із кременевої гальки з коркою червоно-бурого кольору (третичні галечники), покритий з черевця та частково із спинки рожевою патиною;

6. Різцем-стругом на нуклевидному кремені ($45 \times 32 \times 27$ мм) з гарно обробленим робочим кінцем;

7. Серединним різцем на відщепі ($38 \times 20 \times 15$ мм).

Рештка знахідок — різні дрібні відщепи та скалки кременю, т. з. покидьки виробництва.

Характерно, що матеріал Барабой II розміром значно більший за матеріал інвентаря В. Акаржі. Це пластини з ретушшю по краю, нуклевидний різець, скребок на пластині з високою спинкою, нуклевидне знаряддя, що повторно використовувалося як скребок.

Звертає на себе увагу нечисленність знахідок на порівняно великій площі їх розповсюдження, до того ж знахідки знарядь буквально поодинокі.

Матеріал місцезнаходження своїми рисами, технікою оброблення та призначенням має підстави бути віднесеним до пізньопалеолітичного комплексу, однак до часу значно старшого, ніж стоянка В. Акаржа.

³ 1500 м на північ від місцезнаходження на правому березі р. Барабой, знайдена ще одна ножовидна пластинка з повторною обробкою, така як в основній колекції, але тріхи менших розмірів.

⁴ П. П. Е ф и м е н к о, Костенки I, 1958, стр. 277; А. П. Ч е р н ы ш, Исследование палеолита на Днестре, КСИИМК, вып. 56, 1954, стр. 124.

Пам'ятник в значній мірі зруйновано, але він має певний інтерес для вивчення.

Барабой III. На лівому, невисокому березі (височина його над заплавою 2—3 м), у самому гирлі річки Барабой, де русло підходить безпосередньо до берега, а долина її поширюється до 1000 м, були знайдені розщеплені патинізовані кремені.

Колекція цих кременів зібрана на площі 230×100 м в нижній частині дуже пологого схилу; на поверхні його, на ріллі, на викидах окупів часу Великої Вітчизняної війни, на викидах землерийних тварин, а також у відслоненнях берега та на пляжі русла.

Контрольна зачистка берега підтвердила залягання матеріалу у лесовидному суглинку⁵ делювіальних відкладень на глибині 0,76 м.

Кількість здобутого матеріалу на Барабої III — 162 екземпляри, найбільша серед розвіданих пам'ятників долини річки Барабой, але все ж таки дуже нечисленна для площі, що має 33000 м². Половина кременів мають рештки жовневої корки та галечникової зглажденої поверхні, що показує на джерело сировини для їх виробництва.

Інтенсивність та колір патини на кременях аналогічні патинізації матеріалу попередніх місцезнаходжень.

Особливість, що відрізняє кремінний інвентар місцезнаходження Барабой III, це переважаюча більшість відщепів в порівнянні з пластинками; останніх знайдено усього п'ять дуже невиразних, чотири з них — фрагменти.

Якщо звернутися до шести знайдених на місцезнаходженні нуклеусів, розміри яких коливаються в межах від 46×40×36 мм до 37×20×18 мм, то вищезгадане спостереження стверджується негативами відколів — широкими, випадкових обрисів, що цілком відповідає характеру відщепів. Усі нуклеуси мають примітивну призматичну форму, з однією або двома (одноразовий випадок) відбійними площинами.

Один екземпляр має негативи сколів та збитість на ребрі, що свідчить про повторне використання його як знаряддя з функціями різця, неодноразово відновлюваного.

Необхідно згадати два відщепи, які одержані підправкою граней нуклеусів, та поперечний скол відбійної площини, що оновлює її.

Відщепи використовувалися в господарстві як випадкові знаряддя невідправлені, а також оформлені на робочому краї повторним обробленням. Перші, кількість яких становить 20 екземплярів, мають сліди праці на гострих кряях, другі дали серію (13 шт.) скребковидних знарядь. Робочий край у них виконаний плоскою ретушшю, за винятком 2-х екземплярів, у яких вона притуплена. Коли виготовляли ці знаряддя, не малося на увазі додати певної форми лезові, в закінченому вигляді воно відповідає первісній лінії відщепу.

Один зразок скребка з чорного непрозорого кременя, не патинізований, з напівкруглим лезом, оформлений крутою ретушшю, належить до значно пізнішого часу.

Серед знарядь треба відзначити:

1. Фрагмент відбійника (33×30×23 мм), з непрозорої кременистої породи. Має осередки зіркуватої збитості.

2. Два знаряддя (21×15 та 32×20 мм) типу т. з. транше, які виготовлені на прямокутних фрагментах пластин. Лезо «орудьця, напоминаючого по зовнішньому виду маленькое долото»⁶, формується підтескою, що заходить далеко на спинку або череву. Перше з них має робочу частину.

⁵ Стратиграфія зачистки: ґрунт 0—0,53, лесовидний суглинок — 0,54—(0,96) м.

⁶ П. П. Ефименко, Костенки I, М.-Л., 1958, стор. 282.

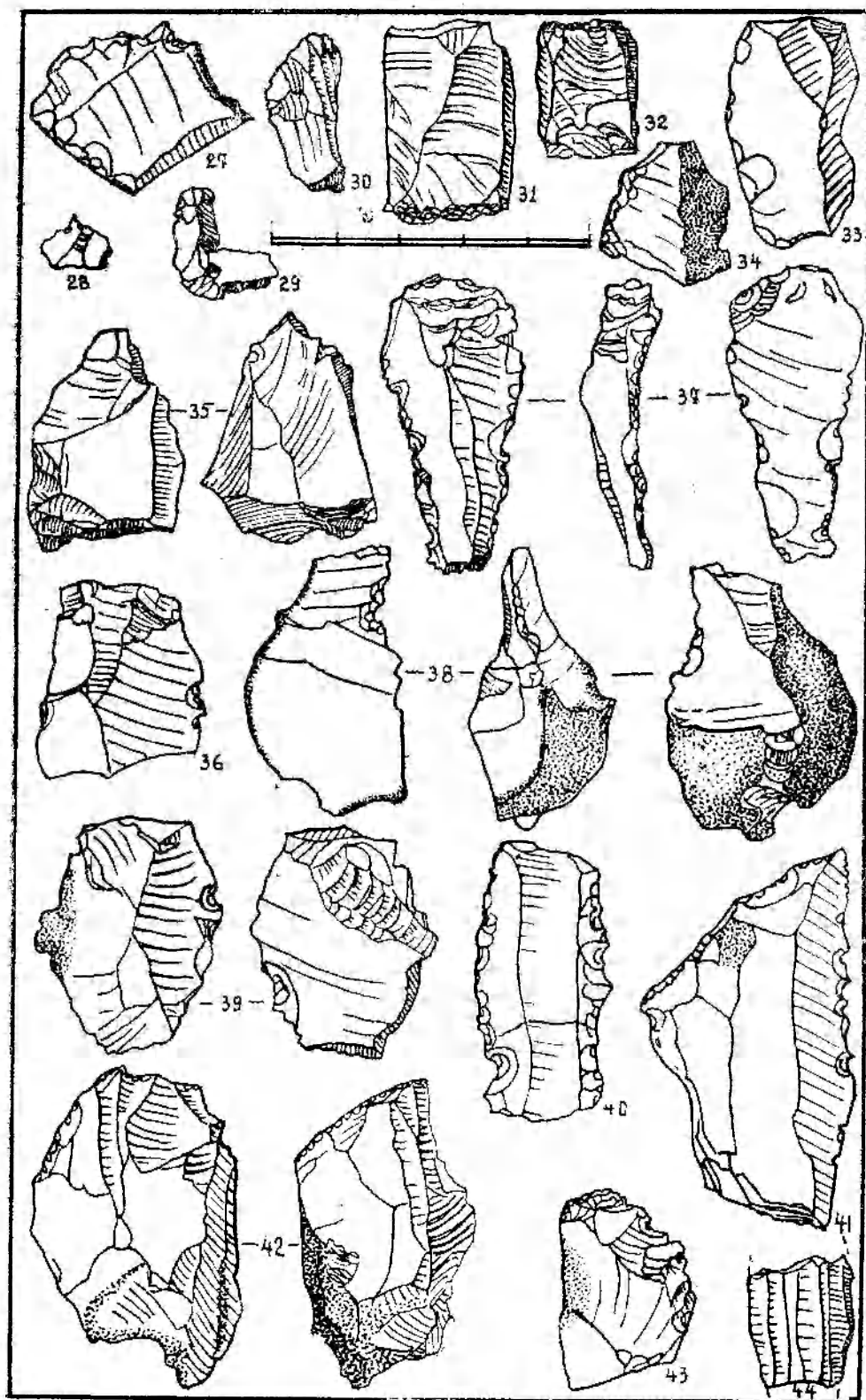

Табл. 2.

на двох краях, друге — тільки на одному, а також і сліди праці у вигляді збитості вздовж усього робочого краю;

3. Вістря на кінці довгуюватого відщепу (50×15 мм);
4. Вістря на плоскому відщепі (26×25 мм);
5. Вістря на маленькому відщепі (10×8 мм).

Всі вони мають маленьке жало і використовувались мабуть як проколки.

Про присутність різців на Барабої III можуть в якійсь мірі свідчити два різцевих сколи та уламок робочої частини багатофасетного різця.

Характеризуючи кремінний матеріал Барабої III в цілому, необхідно відзначити: 1) примітивність техніки обробки матеріалу; 2) економне використання сировини; 3) відсутність серед інвентаря типових форм знарядь; 4) наявність знарядь типу траше; 5) майже повну відсутність пластинок, в зв'язку з чим відщепи стають головною формою при обробці кременю.

Причину цього мабуть слід шукати в локальних особливостях господарчої діяльності стародавніх мешканців пам'ятника.

Зібраний розвідкою на Барабої III матеріал не має достатніх даних, щоб визначити його вік.

Місцезнаходження справляє враження пізньопалеолітичного тимчасового стійбища відкритого типу. Але ці попередні висновки можна перевірити тільки дослідженням, яке, крім цього, необхідне ще з метою збереження пам'ятника від зруйнування, бо розорювання землі поширюється.

Наприкінці необхідно хоч би коротко, зупинитись на слідах перебування пізньопалеолітичної людини в долині р. Барабої. Їх всього сім⁷, де було зібрано 53 екземпляри кременів.

№ 5 (правий берег) — 6 штук.

1. Серединний різець—скребок на коничному ядрищі (34×27×25 мм);
2. Фрагмент (нижня частина) великої пластини (33×27 мм), з широкою ударною площиною, слідами праці по краю.

№ 6 (правий берег) — 6 штук.

1. Ножовидна пластина (48×22 мм), зігнута, розширена в основі й звужена у верхній частині, підправлена ретушшю по краях;
2. Фрагмент (нижня частина) великої пластини (35×29 мм), з широкою ударною площиною, ударний горбик, стесаний двома поперечними сколами, має спрацьованість по одному краю;

3. Лезо, сформоване на шматку кремінної гальки, яка оббита сколами з обох сторін;

4. Дзьобовидне знаряддя (62×35 мм), з підправленням і спрацьованістю по периметру, має гарно оброблену спинку, виготовлене із непрозорого кременю з початковою патинізацією.

№ 7 (лівий берег) — 7 шт.

№ 8 (правий берег) — 3 шт.

№ 9 (лівий берег) — 6 шт.

1. Овальний кінцевий скребок, на відщепі (29×21 мм), сформований плоскою ретушшю, яка далеко заходить на спинку.

№ 10 (лівий берег) — 15 шт.

1. Нуклевидний скобель на ядрищі (50×33×22 мм), у якого відбійна площа має гострий кут до площини сколів;

2. Нуклеус (53×41×30 мм) примітивно призматичної форми, отбійна площа якого оновлена поперечним відколюванням;

⁷ Нумерація відповідає «Карте разведок памятников палеолита и мезолита в окрестностях г. Одессы», складеній автором 2-V-1959 р.

№ 11 (правий берег) — 10 шт.

1. Олівцевидний нуклеус, гарно оброблений (20×16 мм);
2. Ножовидна пластина (45×21 мм), підправлена з краю притуплюючою ретушшю.

Матеріал слідів аналогічний матеріалам місцезнаходжень і певно був розсіяний мешканцями при пересуванні вздовж долини.

Отже загальна кількість кремінного матеріалу, зібраного в долині р. Барабой, становить 403 екземпляри.

Перелічені пам'ятки відрізняються одна від одної й віком, і своєрідністю матеріалу, однак вони мають багато спільного:

1. Всі вони, як правило, розташовані по схилах долин;
2. Пам'ятки пристосовані до розширених ділянок долини;
3. Сировиною для кремінних виробів була окатана кремінна галька (світло- та темно-сіра, а також прозора) із відкладень Дністра, що кінець кінцем обумовлює розміри виробів та техніку їх обробки;
4. Жодне місцезнаходження не має чітко вираженого культурного шару, матеріал вкраплений в відкладення;
5. Відсутність кісткового матеріалу;
6. Нечисленність матеріалу;
7. Всі місцезнаходження у долині р. Барабой являють собою тимчасові стійбища груп мисливців.

Одержані дані збільшують кількість пам'ятників пізнього палеоліту та епіпалеоліту, виявлених в Одеській області, до 7 (Гребеники, В. Акаржа, Михайлівка, Барабой I, Барабой II, Барабой III та Кантемир), розширюють територію заселення часу, що вивчається, а також роздвигують хронологічні рамки до межі раннього часу пізнього палеоліту (Барабой II) та пізнього епіпалеоліту (Барабой I).
